

FRIHETSSTRÄVANDEN OCH STATSTYRANNI I NIKOLAJ I:s RYSSLAND

Av f. byråchefen OSKAR ANGELUS

INGEN EPOK i Rysslands historia har varit så rik på stora andar som Nikolaj I:s regeringstid (1825–55). Bland dem som då levde och verkade befann sig, om vi begränsar oss till författarna och dessutom till de mest bekanta, Pusjkin, Lermontov, Gogol, Zjukovskij, Krylov, Gribojedov, Koltsov, Rylejev och Sjevtjenko. Nämnas bör också några som började sin bana under denna tid: Dostojevskij, Turgenjev, Ostrovskij, Tolstoj, Nekrassov och Saltykov-Sjtjedrin.

Medaljens avigsida ser ut så här. Dostojevskij, Turgenjev, Saltykov-Sjtjedrin och Sjevtjenko blev för längre eller kortare tid deporterade eller förvisade från huvudstaden till landsorten, Rylejev avrättades, Dostojevskij däremot fick sin dödsdom förvandlad till straffarbete. Tolv kända diktare från denna tid dog före 45 års ålder, bland dem Koltsov, vars skaparkraft aldrig helt fick utveckla sig på grund av omvärldens tryck. Sedan Gogol hade tystnat utkom nästan ingenting mera av betydelse. Bekant är Pusjkins död; han föll i en duell

mot äventyraren Dantés, men det var den högsta Petersburgssocietetens hets mot diktaren som stod bakom. Lermontov, som inte älskades av tsaren och som besjöng Pusjkin i sin dikt »Skaldens död», blev häktad och tvångsförpassad till Kaukasus. Särskilt upprörd var ministern för folkupplysningen, Uvarov. Var då, frågade han, Pusjkin en härförare, en minister, en statsman? Att smida verser var dock inte att göra någon anmärkningsvärd karriär — så menade denne minister, som i åtskilliga år korresponderade med Goethe.

Om män som tonsättaren Glinka, zoologen von Baer, astronomen von Struve, kirurgen Pirogov, matematikern Lobatjevskij eller målarna Bryllov och Ivanov blev lämnade i fred, så berodde det på att deras verksamhetsfält var fullkomligt opolitiskt eller också, som fallet var med den store ordnaren av de ryska lagarna, Speranskij, hade blivit opolitiskt. De som desto mer fick erfara regimens hårdhet var publicisterna, såsom Belinskij (relegerad från Moskvas universitet

på grund av »bristande begåvning»), Herzen (deporterad), Tjardajev (förbjuden att skriva) och otaliga andra, för att inte tala om Bakunin, gardesofficer och längre fram yrkesrevolutionär och anarkist. Politiska frågor var strängt förbjudet område för vanliga dödliga, såvida man var av annan mening än regeringen och inte godtog den dåvarande »generalnaja linija». Politiserande var tjuvskytte på tsarens jaktmarker.

Hur skall man förklara regimens hårdhet, och vari bestod den?

Med Nikolaj I kom, för att bringa saken på en enkel formel, en humorfri och begränsad soldatnatur på tronen, och samtidigt en person som flödade över av principer beträffande andefattig drill och stupida kasernreglementen. Efter Napoleons fall reste han genom Tyskland, Frankrike och England och hälsades överallt med jubel; han var ju dock bror till tsaren Alexander I, Napoleons besegrare. Själv var han, den då tjugoårige, föga begejstrad t. ex. av England. Parlamentet, vars ställning i Englands liv och historia var honom obekant, föreföll honom som ett motbjudande kuriosum; engelsmännen å sin sida stötte sig på hans uniformsraseri. Denna resa fick tungt vägande följder: den allmänna entusiasmen i utlandet stärkte Nikolaj I i övertygelsen att Ryssland ensamt hade besegrat Napoleon och befriat Europa från honom. Han fick och bibehöll en överdriven

föreställning om Rysslands makt. Samma uppfattning hävdades mer än 100 år senare av Stalin, den röde Nikolaj I, som påstod att Sovjetryssland ensamt hade besegrat Hitler, med obetydlig hjälp av de västallierade. Och liksom Nikolaj I aldrig älskade Europa, så gjorde Stalin det inte heller. På dem båda verkade Europa med dess idéer tryckande, och båda verkade med sina soldater tryckande på Europa.

Det tillkommer en omständighet, som på förhand gjorde tsaren till varje framstegs förklarade fiende, nämligen det s. k. dekabristupproret av den 14 december 1825. Dess ledare, främst officerare, hade genom kriget mot Napoleon kommit till Västeuropa och lärt känna dess liv och tänkesätt, och nu ville de omplantera västerländska idéer och institutioner till Ryssland; framför allt riktade de sig mot livegenskapen. De upproriska begagnade den unge tsarens tronbestigning för att slå till. Den illa organiserade och föga förberedda revolten bröt snabbt samman och förstärkte Nikolaj I:s motvilja mot allt nytt.

Samtidigt stod Västeuropa mitt i en revolutionernas tidsålder; man kan tänka på årtalen 1830 och framför allt 1848. Redan 1830 ville Nikolaj I ingripa i förbund med Preussen och Österrike för att få hertigen av Bordeaux utropad till kung av Frankrike under namnet Henrik V. Planen strandade på motstånd från de nämnda län-

derna, vilka för Nikolaj I spelade samma roll som det förminskade Österrike och förbundsrepubliken Tyskland senare kom att spela för Stalin och hans efterföljare: att vara språngbräda och i värsta fall bålverk mot väster. 1849 marscherade Nikolaj I:s trupper in i Ungern och nedslog den revolution som där hade flammats upp. Efter väl-förrättat värv kungjorde tsaren inför världen: Ryssland hade ånyo fyllt sin heligaste plikt, ty undertryckandet av varje uppror vore ett gudomligt påbud.

Prof. W. Reeb har i sin kortfattade »Russische Geschichte» gett denna utmärkta karakteristik av Nikolaj I: »Ju ivrigare kejsaren bemödade sig om att hålla främmande inflytande fjärran från Ryssland, desto ivrigare gick hela hans strävan ut på att säga det avgörande ordet i alla frågor rörande Europa.» Och hans inflytande var oerhört, ungefär som den nuvarande Sovjetunionens, så att ett kvickhuvud i Petersburg kunde säga: »Kejsaren av Ryssland behöver bara nysa för att hönorna i Spanien skall somna en halvtimme tidigare än vanligt.»

För att skydda vad som var gammalt och fornt i sitt eget land tillgrep tsaren en rad åtgärder, vilka stämplade hans regeringstid som utpräglad reaktionär. I den mån de rör Rysslands kulturliv skall de här något kommenteras.

Lydnad och ordning var de grundstenar som Nikolaj I byggde

på. Lydnad och ordning krävde han framför allt i kasernen, och fordran på blind disciplin överflyttade han sedan på Rysslands hela folk. Polisstaten blev en följd av denna politik.

»Det är med vetenskaperna som med saltet: de är nyttiga bara när de brukas med måtta», sade Nikolaj I:s folkupplysningsminister, A. S. Sjisjkov, och såg sin förnämsta uppgift i att skydda nationen för »falsk» europeisk upplysning.

1827 utfärdade tsaren ett förbud för livegna att besöka gymnasier och högskolor. 1828 kom en ny skolordning, som för de lägre folkklasserna införde kyrkskolor med ettårig kurs; för köpmän, hantverkare och stadsbor i övrigt kretsskolor med tre klasser; för ämbetsmännens och adelns barn sjuåriga gymnasier. I Polen ingrep man ännu hårdare: många skolor stängdes och de övriga fick ryska officerare som pedagogiska ledare.

En särskild svaghet hade Nikolaj I, som tidigare antytts, för uniformer. Sådana bar han själv från sitt sjuttonde år och höll på med det så länge han levde. Att kläda så stora befolkningsgrupper som möjligt i uniform var hans ideal. Civiltjänstemän, studenter, skolpojkar, professorer och lärare måste dra uniformen på sig, och sedan skulle denna, precis som i det militära, klart visa med vem man hade att göra. »Blanka knappar», sade man på den tiden, »är viktigare än ljusa huvuden.» Detta tillstånd va-

rade i Ryssland fram till tsarväldets fall.

Strängaste disciplin infördes i alla skolor, och i gymnasierna i St. Petersburg, Moskva, Kasan och Charkov t. o. m. spöstraff. När tsaren i början på april 1833 besökte Petersburgs Första Gymnasium, märkte han att en lärjunge lutade sig mot ryggstödet och att en annan stödde sig på armbågen. Läraren avsattes och universitetskuratorn, som hade inspektionen över skolorna, tvingades att ta avsked. Disciplinen hade blivit kränkt, och det var den det kom an på, inte på allmän fostran eller kunskapsmeddelande.

Genom en modenyck, men också för att skydda sina barn för undervisningen i statsskolorna, föredrog mera välbärgade kretsar att ordna privatundervisning i hemmet för sina barn. Denna sköttes vanligen av okunniga franska och tyska äventyrare; det var ofta soldater eller i bästa fall underofficerare ur de f. d. krigsfångarnas skara. Resultaten av denna fostran kan man föreställa sig: också en följd av Nikolaj I:s skolpolitik.

1833 utnämnde tsaren en till reaktionspartiet övergången liberal, vetenskapsakademiens president S. S. Uvarov, till undervisningsminister. Denne förklarade att hans departement bland sina uppgifter hade den att tygla »strävan efter lyxbetonade kunskaper». Statsskolorna, som dittills hade stått under universitetens tillsyn, togs nu bort

från detta sammanhang och fick i stället en statstjänsteman, en kurator för vederbörande skoldistrikt, som närmaste förman. Universitetens frihet inskränktes starkt genom en förordning av år 1835; högskolorna förlorade sin karaktär av lärda samfund liksom sin egen disciplinära myndighet och ställdes under de ovannämnda kuratorerna. Hur det stod till med den andliga nivån hos dessa män visade furst S. M. Golitzyn, Moskvauniversitetets kurator. Denne kunde under lång tid inte vänja sig vid att föreläsningar föll bort när en professor blev sjuk. Han menade att den professor, som stod den insjuknade närmast i rang, skulle ersätta honom, helt enligt militärt exempel. En matematiker kunde sålunda komma i situationen att behöva föreläsa om kvinnosjukdomar. På samma gång inskränkte den nya förordningen universitetens kursplaner. Inom juridiska fakulteten avskaffades sålunda lärostolarna för filosofi, naturrätt, nationalekonomi och statistik. Redan 1833 hade det införts särskilda inspektörer för att övervaka studenterna. De skulle ta reda på deras tänkesätt och, som det hette i instruktionen, »vaksamt, oavlåtligt och därtill omdömesgillt utöva moralisk och polisiär uppsikt vid universiteten». Givetvis hade man också, som i det nuvarande Ryssland, polisspioner som värvats ur studenternas egna led. 1849 avskedades Uvarov. Till

hans heder bör det sägas, att han inte var införstådd med ytterligare åtgärder i syfte att inskränka universitetens vetenskapliga arbete.

I yttre måtto blommade de vetenskapliga institutionerna upp under hans förvaltning. Aldrig förut hade lärare och forskare varit bättre betalda, aldrig hade lärda samfund och anstalter kommit till i sådan ymnighet, aldrig hade så stora summor anslagits för konstnärliga ändamål som under Uvarovs ämbetstid. Och aldrig förut hade åtgärder av detta slag burit mindre frukt än då.

Uvarovs efterträdare, furst Sjirinskij-Sjichmatov, fordrade att vetenskapens läror för framtiden inte skulle vila på förnuftets sanningar utan på religionens. Han strök grekiska språket från gymnasiernas schema. Det fullständiga förbudet mot grekiska och det partiella mot latin motiverades med att elevernas begejstring för forntidens republiker inte fick tillföras någon näring. Universitetens undervisning i statsrätt inställdes. Logik och psykologi fick visserligen ännu föreläsas vid högskolorna, men bara av ortodoxa prästmän. Filosofin och dess syskonvetenskaper har misshagat nästan alla ryska härskare. Därav förklaras det egenomliga faktum att ryssarna, ett gärna och vidlyftigt filosoferande folk, inte har frambragt en enda filosof av rang. I öster har folk alltid fått lära sig att tro, inte att tänka.

Antalet studenter som läste på egen bekostnad nedsattes till 300 vid varje universitet. Denna numerus clausus gällde dock inte för teologiska och medicinska fakulteterna. Studentantalet vid de fem ryska universiteten reducerades 1848-52 från 3 992 till 3 018, alltså med ungefär 25 % (i Sovjetunionen blev genom rensningsaktioner år 1924 ca 23 000 och år 1925 ca 40 000 studenter skilda från högskolorna). Manuskript till föreläsningar i historia och andra ämnen måste i förväg inlämnas till censurmyndigheterna för genomläsning och godkännande. Professorskonventets rätt att välja rektor avskaffades.

Vad som sagts om atmosfären kring Nikolaj I gör det självklart att regeringen strävade att hålla ungdomarna undan från studier vid västerländska universitet för att bevara dem för varje kontakt med västerns »radikalism», som uttrycket på den tiden löd. I dag gör bolsjevikerna samma sak, de säger bara inte radikalism utan kapitalism.

Under intrycket av händelserna i februari och mars 1848 ville Nikolaj I först stänga universiteten helt och hållet och sedan förvandla fakulteterna till fackskolor och förlägga dem till olika provinsstäder. Så långt gick det visserligen inte.

Strängt taget var den gamle furst Sjirinskij-Sjichmatov bara en exekutor av de befallningar som från Avdelning III, Nikolaj I:s politiska

polis, riktades till de många generaler, som hade gjort sig hemmastadda i ministeriet för folkupplysning.

Till efterträdare fick han en deltagare i 1812 års krig, A. S. Norov, som framhårdade i att besöka den kyrka där Sjirinskij-Sjichmatov höll sin morgonandakt, ända till dess han väckte uppmärksamhet och blev bekant med ministern. Han gällde för en lärd man, eftersom han hade varit i Jerusalem, skrivit en utförlig skildring av denna resa och placerat ett latinskt valspråk i sin vapensköld.

Norov var en godmodig man som hyllade maximen »leva och låta leva». Belysande för hans verksamhet som minister är följande episod. När Nikolaj I år 1854 för första gången på många år besökte Petersburgsuniversitetet för att ta kännedom om studenternas — marschövningar, uttalade han sin fulla belåtenhet med vad han såg: studenterna var väl uniformerade, kunde marschera och betyga generalerna sin vördnad i de för soldater föreskrivna formerna. Nikolaj I försonade sig med universitet och skänkte det som minnesgåva — två fältkanoner. Den förtjuste ministern fick en offentlig elege.

Förutom skolan var det litteraturen i ordets vidaste bemärkelse, alltså tryckalster av alla slag, som Nikolaj I och hans Avdelning III riktade sin uppmärksamhet mot.

I det faktum att Gogol på Nikolaj I:s tid, liksom Sosjtjenko un-

der Stalin, kunde skriva satirer över förhållandena i Ryssland finns ingenting som dementerar talet om polissystem. Ingendera författare angrep missförhållandenas orsak, den härskande regimen, utan bara de yttre tecknen, icke det ondas rötter utan bara dess blommor. Deras kritik var avsedd att dölja tingens kärna för folket, inte att blottlägga den. Syndabock blev växelskötaren och inte stinsen.

1826 utfärdades en censurförordning, som i Ryssland har fått namnet »gjutjärnsstadgan», eftersom dess bestämmelser lade sig som en platta av gjutjärn över författare och förläggare. I denna förordning blev alla tidningar och tidskrifter strängt förbjudna att bedöma regeringsåtgärder; undantag gjordes endast för den av utrikesministeriet ledda »Journal de Saint-Petersbourg». Samma förhållande består den dag idag i Sovjetunionen, med det undantaget att det nu inte längre finns något undantag.

Med tanke på förhållandena i det nuvarande Ryssland kan det vara intressant att jämföra en kort notis i Alexander Herzens minnen, som säger att Petersburgscensuren tillät en att driva med ett titulärråd, men kom man till ett geheime-råd visste den inte längre vad skämt vill säga. Den bolsjevikiska s. k. självkritiken tillåter ju och t. o. m. uppmuntrar angrepp mot underordnade funktionärer, för att det skall skapas ett sken av att

pressen har fri och allmän kontrollrätt. Men längre än så får kritiken inte våga sig ut. Dömas får bara de fallna — eller fallande — storheternas åtgärder. Folket måste om dem få samma mening som ögonblickets makthavare har, och det får inte tvivla på att de bar — eller bär — hela skulden för tillvarons misär.

Nikolaj I:s censur förbjöd alla böcker som var ägnade att försvaga vördnaden för regeringen och där man kunde finna reformförslag för statliga institutioner. »Tsaren är vår fader, och undersåtarna är hans barn, och barn får aldrig kritisera sina föräldrar, annars får vi förhållanden som i Frankrike, detta fördömda Frankrike», förklarade gendarmerigeneralen Dubbelt, en av ledarna för Avdelning III. Historiska forskningar som inte tillräckligt fördömde revolutioner och omvälvningar fick inte publiceras. Författare måste före tryckläggningen visa sina manuskript för censuren. Skrifter från vetenskapsakademien och utrikesdepartementet var ensamma fritagna från censur. På filosofiens område fick endast läroböcker tryckas.

För att genomföra förordningen översvämmades hela riket med ett otal censurkommittéer. Högsta ledningen av censuren var anförtrodd åt folkupplysningsministern. Denne själv och hans kolleger i in- och utrikesdepartementen bildade en övercensurkommitté, som gav de allmänna riktlinjerna. Närmast un-

der högsta ledningen stod fyra avdelningar som skötte det egentliga arbetet och som hade sitt säte i S:t Petersburg, Moskva, Dorpat och Vilna. En och annan gång, berättar samtida, har tsaren själv utövat en censors funktioner. En förteckning över förbjuden litteratur överlämnades varje år till polisen och till alla bokhandlare och bibliotek.

Efter franska revolutionen 1830 skärptes Nikolaj I:s censuratgärder. Särskilt missnöjd var tsaren med tidningar och tidskrifter. Ingen artikel fick inflyta utan att vara försedd med författarens fullständiga namn. Det betydde under dåtidens förhållanden att yttrandefriheten fick munkavle. Mot denna åtgärd protesterade en minister, furst Lieven, varpå tsaren bestämde att denne minister för framtiden skulle bära ansvaret för opassande tidskriftsartiklar. Billiga tidskrifter fick överhuvud inte existera, ty annars hade massornas läslust kunnat väckas. En rad bekanta och spridda tidskrifter förbjöds, bl. a. »Teleskop», som 1836 tog in det första av Tjaadajevs »Filosofiska brev». Tidskriftens utgivare professor Nadezjdin, som tidigare varit en favorit på Avdelning III, blev landsförvisad; censorn som inte hade strukit artikeln blev avsatt från sitt ämbete och från all stats-tjänst; Tjaadajev själv blev på kejsarlig befallning förklarad vansinnig. Först ett år senare fann Nikolaj I det påkallat att åter göra ho-

nom frisk, men skriva fick han inte längre. Redan tidigare (1832) hade »Jevropejets» blivit förbjuden på grund av I. V. Kirejevskijs artikel »Det nittonde århundradet». Censorn var övertygad om att författaren när han skrev om litteratur menade politik. Enligt hans åsikt menade Kirejevskij med »upplysning» frihet, med »förståndsverksamhet» revolution, med »den välfunna mittpunkten» konstitutionen. Vad han däremot menade med »existensens enhet» kunde censorn (Nikolaj I?) inte bli klok på, men han var övertygad om att dessa ord måste innehålla något »illasinnat».

Nu saknade Nikolaj I inte helt anledning att misstro diktare och skriftställare i sitt land. Då inga brännande politiska frågor fick komma på tryck tillgrip man andra medel. Man mångfaldigade dikter och lät dem gå ur hand i hand — bekant är att många satiriska verser av Pusjkin, Rylejev och Lermontov spreds på det viset — eller också använde man omskrivningar, när man ville ha någonting tryckt och kunde anse censorn som tillräckligt dum eller obildad. Så förekom i början av år 1847 i Petersburgskriften »Det nordiska biet» en serie dikter av grevinnan Rostopsjin, däribland balladen »Tvångsäktenskapet». En riddare beklagade sig över sin otrogna hustru, som förklarade sig inte kunna älska honom eftersom hon hade tvingats till äktenskapet. Hela det intelligent Petersburg fröjdade

sig över balladen, ända tills Nikolaj I uppdagade att med riddaren menades han själv och med hans hustru Polen. Naturligtvis lät tsaren genast förbjuda »Det nordiska biet». Då emellertid utgivaren, herr Bulgarin, var en av tsarens trognaste anhängare och »Det nordiska biet» också för övrigt var ett mönstergillt tsartroget blad, blev straffet slutligen upphävt.

Efter februarirevolutionen 1848 skärptes censuren på nytt, trots att inte heller denna omstörtning hotade Ryssland. Allt tryck utom inbjudnings-, visit-, gratulationskort och liknande var föremål för censur, och censorerna själva underkastades en sträng prövning. Det blev förbjudet att bekantgöra några som helst detaljer om händelserna i Europa. Högskolor och andra vetenskapliga institutioner fick bara med censurens tillåtelse beställa lärda verk, och importerade böcker granskades noggrant. Till kamp mot litteraturens skadliga »anda och riktning» upprättade man slutligen en hemlig kommitté för tryckalster, en övercensurmyndighet som ställdes under ledning av den reaktionäre ämbetsmannen D. P. Buturlin och utrustades med vittgående fullmakter. Denna övercensurkommitté hade till uppgift att än en gång kontrollera alla redan censurerade och tillåtna tryckalster, och att övervaka och korrigera censur-tjänstemännens verksamhet utifrån »högre» synpunkter. Ändamålet uppnåddes: censorerna blev ännu

ängsligare, dvs. ännu strängare. Den tid som började var censurterrorns, som trängde nästan alla utländska tidningar och böcker ut ur Ryssland. Ett par utländska tidningar fick visserligen under hela denna tid läsas i Ryssland, så t. ex. »Augsburger Allgemeine», som enligt vad ledaren för Avdelning III, Benckendorff, meddelade tsaren — stod i rysk sold. Särskilt ivriga censurer började att stryka grekiska och romerska storheter ur skolböckerna under motiveringen att de hade varit republikaner.

Vilka svårigheter en tidning hade att kämpa med visas genom de många censurinstanser som skulle förses med korrektur. De inrikes nyheterna gick till den allmänne censorn, de utrikes till utrikesministeriet, underrättelser om tsarfamiljen till kejsrerliga hovministeriet, militärnyheter till krigsministeriet, teaterkritik till teatercensuren (en underavdelning av politiska polisen), bokrecensioner till kommittén för yttre censur, annonser slutligen till polismyndigheter, i Petersburg till överpolismästaren. Senare begärde finans- och järnvägsministrarna tillsammans med direktören för hästavelsväsendet att publikationer som tangerade deras ämnesområden också skulle censureras. Så skedde.

I Petersburg ville man till att börja med, som Julius von Eckardt berättar i sin bok »Von Nikolai I. zu Alexander III.» (1881), rentav konfiskera hela bokhandeln. I flera

månader skall man på fullt allvar ha umgått med planer på att helt eller delvis monopolbelägga handelen med böcker. I residenset skulle det grundas en statligt ledd centralbokhandel som kunde försörja hela riket med böcker.

Detta hade naturligtvis varit en radikal åtgärd — en åtgärd som sedermera verkligen har genomförts av bolsjevikerna genom förstatligandet av all företagsamhet, däribland förlagsväsen och press. Här har vi skälet till att Sovjetryssland egentligen inte längre behöver någon bok- och presscensur. Om en sådan ändå existerar, ofta maskerad som kommitté för översyn av läroböcker e. d., så bildar den en andra censur, ett högre stadium. Det är betecknande för bolsjevismen att de förslag, som västerns utrikesministrar väckte på Genèvekonferensen 1955 om att underlätta importen av utländska tidningar och böcker till Sovjetunionen, blev bryskt avvisade av den sovjetiske utrikesministern.

Denna översikt över censuren och dess anda under Nikolaj I:s tid kan lämpligen avrundas med några ord som greve A. Benckendorff, grundare och mångårig ledare för Avdelning III, skrev till tsaren år 1830, då man trodde sig ha bemästrat den kolera som vid tillfället härjade i Ryssland: »Koleran hade trots sina olyckliga följder ett välgörande inflytande på den offentliga meningen, emedan den vände sinnena bort från politiska ting.»

Utrymmet tillåter inte att ingå på kapitlet kyrka och religion, fastän detta är så intimt förknippat med Rysslands kulturliv. Endast så mycket skall sägas, att Nikolaj I redan många år före slavofilernas uppkomst satte likhetstecken mellan det ryska och det ortodoxa. Därför började hans russificeringsåtgärder med ingripanden mot icke-ortodoxa kyrkor. Russificering på trons väg, alltså via livsåskådningen — det klingar synnerligen bekant för våra öron. Hand i hand därmed gick en propaganda, som stöddes också av mycket världsliga medel, för inträde i statskyrkan, alltså i den ortodoxa. I de baltiska provinserna inskränkte man sig intressant nog till Livland, så att Estland och Kurland inte blev träffade. För att vara objektiv vill jag framhålla att Nikolaj I räknade an-

hängare och beundrare inte bara i Ryssland utan också i utlandet. Det var här fråga om västerns allra mest reaktionära kretsar. Så skrev t. ex. tysken Adolf Zando år 1851 i Hamburg en uppsats om »Ryska förhållanden under 1850». Han menade bl. a.: »Den ryska polisen är klok, kringsynt och verksam. Den ensam har skänkt Ryssland den ro och säkerhet som härskar över dess ofantliga område. Denna mäktiga inrättning övervakar lasten, stävjar det onda och låter intet orent och ljusskyggt förehavande undgå sitt vaksamma öga.» Så, ordagrant så, kunde en västlig kommunist eller annan bolsjevikvän ha skrivit om Sovjetunionen. När allt kommer omkring — är skillnaden mellan reaktion och bolsjevism verkligen så stor?